Anàlisi 17, 1994, 127-144

ITÀLIA: TELEVISIONS REGIONALS SENSE VOCACIÓ REGIONAL

Giuseppe Richeri

1. Les regions en l'estructura econòmica i institucional d'Itàlia

Itàlia té 56 milions d'habitants, i s'organitza administrativament en 8.000 municipis, 94 províncies i 20 regions. Habitualment hom agrupa les regions italianes en tres grans àrees geogràfiques:

— El nord, constituït per Ligúria, Piemont, Vall d'Aosta, Llombardia, Vèneto, Trentino-Alto Adige, Friül-Venècia Júlia i Emília-Romanya.
— El centre, constituït per Toscana, Marques, Úmbria, Laci, els Abruços i Molise.
— El sud, constituït per Campània, Pulla, Basilicata, Calàbria, Sicília i Sardenya.

El nord és la part més rica del país, on va iniciar-se la industrialització (Ligúria, Piemont i Llombardia) i on després de la Segona Guerra Mundial s'ha desenvolupat un important teixit de petites i mitjanes indústries i de cooperatives (Vèneto i Emília-Romanya). La capital de Llombardia, Milà, és considerada la capital econòmica d'Itàlia, i és la capital financera, seu dels grans bancs i de la borsa. El centre d'Itàlia ha experimentat una industrialització més recent, constituïda especialment de petites i mitjanes empreses (Marques, Toscana, Laci), però l'agricultura encara hi té una certa presència. El sud és la zona menys desenvolupada del país, amb una predomini de l'agricultura, una activitat industrial poc desenvolupada i concentrada en poques zones i una forta presència d'aturats i de persones obligades a emigrar al nord del país o a l'estranger per treballar. En general totes les regions italianes es caracteritzen per la riquesa de la pròpia història i la cultura local, com també de la llengua: la majoritàriament parlada és l'italià, que assumeix diverses formes dialectals específiques, però en algunes regions també es parlen altres llengües, com és el cas de l'alemany a l'Alto-Adige, el francès a la Vall d'Aosta, l'eslovè a Trieste i Gorizia, el sard a Sardenya —a on també es parla català, a la ciutat de l'Alguer— i l'occità («provençal») en algunes àrees del Piemont. També hi ha escampades pel territori italià diverses comunitats autòctones de parla albanesa, grega i serbo-croata, i àrees on es parlen dialectes del retoromànic, com ara el furlà a Friül i el ladí a l'Alto Adige.

Segons la constitució italiana, «la República, una i indivisible, reconeix i promou les autonomies locals; aplica en els serveis que depenen de l'Estat la més àmplia descentralització administrativa; adapta els principis i els mètodes de la seva legislació a les exigències de l'autonomia i de la descentralització» (art. 5). «La República es divideix en regions, províncies i municipis» (art. 114); « Les regions es constituiran com a ens autònoms amb propis poders i funcions» (art. 115). Malgrat que la constitució italiana data del 1948, la posada en marxa de l'ordenament regional italià no tingué lloc fins el 1971.

De les vint regions en què que es divideix administrativament l'Estat italià, cinc tenen un estatut especial, segons estableix la mateixa constitució, en atenció al seu major grau de diferenciació: Vall d'Aosta, Trentino-Alto Adige, Sicília, Sardenya i Friül-Venècia Júlia. La resta tenen estatuts ordinaris. La diferència entre ambdós tipus de regions rau en el fet que el repartiment de competències es fa mitjançant l'estatut d'autonomia a les regions especials, i per via directament constitucional (amb una llista tancada i taxativa) a la resta d'autonomies, de tal manera que les possibilitats d'autonomia de les primeres són força més àmplies (Fossas, 1990). Les competències regionals inclouen àrees com la sanitat i els serveis socials, l'agricultura, la formació professional, el medi ambient, etc. A més les regions tenen la facultat d'intervenir en molts altres sectors, com la cultura, l'esport i l'oci, la indústria i els transports. Els òrgans regionals són el Consell regional, triat per sufragi universal, la Junta regional, triada pel Consell i el President de la Regió, triat per la Junta.

En matèria cultural, concretament, la constitució italiana no realitza un repartiment competencial explícit, de tal manera que cap ens públic es à exclòs a priori de la promoció i tutela de la cultura. L'única menció explícita de delegació de competències culturals a les regions la realitza l'article 117, que atorga a les regions d'estatut ordinari capacitat legislativa en matèria de «museus i biblioteques dels ens locals». No obstant aquest marc constitucional indefinit i força limitat, totes les regions italianes han adoptat en els seus estatuts normes programàtiques que preveuen, entre d'altres, una intervenció promocional de la regió en el sector de la cultura. Cal assenyalar que l'ordenament jurídic italià no preveu cap mena de competència regional en matèria de mitjans de comunicació.

L'evolució de l'estructura territorial italiana és incerta, especialment tenint en compte la creixent influència dels federalistes de la Lliga Nord, un dels socis del govern italià sorgit de les urnes la primavera de 1994. La Lliga proposa una Itàlia federal dividida en nou estats amb amplis poders propis, però les seves propostes xoquen amb l'unitarisme gairebé unànim de les altres forces polítiques.

2. Estructura televisiva

Al principi de 1994 les emissores de televisió italianes es troben organitzades entorn de diversos subjectes que responen a normes diferents segons el tipus de propietat (pública o privada) i segons el nivell territorial en el qual desenvolupen la seva activitat:

a) La televisió pública la gestiona en concessió la RAI, una societat de dret privat i de capital públic en la seva totalitat, que compta amb 13.000 treballadors i amb

ingressos anuals de 3.600.000 milions de lires[1]; la RAI emet a través de tres canals de cobertura nacional, un dels quals (la *Terza Rete* o RAI 3) té finestres diàries de programació destinades a emissions regionals específiques per a cada regió; l'activitat de la RAI està regulada per la Llei 103 de 1975, en part modificada per lleis posteriors.

b) La televisió privada d'àmbit nacional s'organitza en nou canals diferents gestionats en concessió per societats privades[2]; l'activitat de les televisions privades està regulada per la Llei 203 de 1990, parcialment modificada per lleis posteriors.

c) La televisió privada local s'ha organitzat, durant el darrer decenni, mitjançant un nombre variable d'emissores, de les quals 898 presentaren entre 1993 i 1994 al Ministeri de Correus i Telecomunicacions una sol·licitud de concessió; el 8 de març de 1994 la premsa publicà una llista «provisional» de 463 televisions locals autoritzades a emetre; sembla ser, no obstant, que d'altres televisions (de caràcter comercial o de caràcter comunitari, és a dir, sense ànim de lucre) s'afegiran a aquest primer grup. Algunes emissores tenen una cobertura regional o quasi-regional. L'activitat de les televisions privades es troba igualment regulada per la Llei 203 de 1990.

Pel que fa al tema que ens ocupa, hom observa que la RAI reprodueix a cada una de les vint regions italianes un model de televisió regional substancialment idèntic, amb algunes excepcions per a les regions amb un estatut especial (Vall d'Aosta, Trentino-Alto Adige, Friül-Venècia Júlia, Sicília i Sardenya). Es tracta d'un model que, com veurem, presentava al principi alguns aspectes originals, però l'aplicació del qual ha estat reduïda dràsticament en el temps. A més, l'actual estructuració de la televisió pública serà revisada segons les línies indicades dins del «pla de reestructuració» de la RAI fet públic la tardor de 1993.

En el cas de les televisions privades, es tracta d'un sector que s'ha desenvolupat d'una manera espontània i desordenada, ja que durant molt de temps s'ha vist lliure de tota reglamentació. El Govern es disposa, amb un notable retard, a aplicar la Llei de 1990 que conté les normes per al sector televisiu privat, nacional i local. El Ministeri de Correus i Telecomunicacions ha atribuït fa poc les concessions provisionals a les televisions locals privades que han estat seleccionades sobre la base de la documentació aportada. El nombre de concessions atorgades ha estat formalment en funció de la disponibilitat de freqüències derivada del pla nacional de freqüències, però diversos mitjans de comunicació sostenen que el nombre de concessions i la seva atribució també han estat influenciats per pressions polítiques. Tendencialment els àmbits d'emissió de cada emissora local coincideixen amb els àmbits regionals, però això no significa que les televisions concessionàries assumiran necessàriament un caràcter regional. Malgrat que tècnicament les emissions hauran de cobrir una gran part de l'àmbit d'emissió al qual la concessió es refereix, és probable que en molts casos l'àrea de referència real de l'emissora es limiti a la capital de la regió i als muni-

[1] Dades de 1992, les darreres disponibles.

[2] Cada entitat privada pot obtenir en concessió un màxim de tres xarxes nacionals.

cipis limítrofs, o a províncies i, fins i tot, a àrees subregionals. D'aquesta manera ens trobarem davant d'una situació molt similar a l'actual, en què només una petita part de les televisions locals actualment existents opera amb una vocació realment regional. La major part de les televisions locals que han funcionat durant els darrers anys han estat adreçades preferentment a àrees metropolitanes (Milà, Torí, Roma, Nàpols, Gènova, etc.), a províncies o a parts de regions que presenten un cert grau d'homogeneïtat econòmica o cultural.

Abans de tractar amb més detall les principals característiques de les televisions regionals o quasi-regionals públiques i privades, és útil presentar alguns elements que permeten comprendre millor quins són els principals factors que han contribuït a configurar la situació actual.

3. L'origen de les televisions regionals

La idea de crear a Itàlia una televisió a escala regional sorgeix a partir d'una important mutació institucional que el 1970 comporta la creació de les regions.

Es tracta d'una modificació substancial de l'organització de l'Estat italià, des del moment que les assemblees regionals, triades per sufragi universal, posseeixen un poder d'organització econòmica i de planificació territorial que comporta la gestió directa d'activitats administratives i legislatives que anteriorment eren competència de l'Estat central.

Com ha estat indicat, el sector de la comunicació de masses, i particularment la ràdio-televisió (en aquells moments un monopoli estatal), no fou delegat a les regions. Però l'estatut de la major part de les regions contenia un article que es referia, de forma diversa, al paper de la informació com a instrument fonamental per crear una «nova manera de governar» basada en la participació dels ciutadans i en una relació directa entre administradors i administrats.

Molts governs regionals van demostrar ràpidament una particular preocupació i sensibilitat pel tema de la informació i, específicament, pel de la ràdio-televisió, tot reivindicant poders, accés i, en general, una nova organització de la televisió pública més descentralitzada i capaç de crear espais de producció i de transmissió d'àmbit regional. Des del punt de vista polític el raonament sobre el qual es basaven les reivindicacions de les regions es pot sintetitzar així: «les regions són part integrant de l'Estat, la ràdio-televisió és un monopoli de l'Estat, per tant les regions tenen institucionalment el dret a participar en l'activitat de direcció i de vigilància de la ràdio-televisió».

La mobilització de les regions per reivindicar la creació d'una dimensió televisiva regional coincideix, en aquell mateix període, amb altres esdeveniments de diversa naturalesa que resumim aquí:

— El primer fet que contribueix a crear un espai d'intervenció «públic» de les regions en aquest camp és l'existència d'una creixent contestació per part d'alguns partits polítics, dels principals sindicats i d'associacions culturals de masses, que critiquen el servei públic ràdio-televisiu gestionat per la RAI de manera no independent del poder executiu central i, en particular, sota la influència directa del partit

amb majoria relativa. Les crítiques i les constatacions, juntament amb l'expiració de la concessió del servei públic a la RAI, contribueixen a crear una oportunitat favorable per discutir i reformar tot el sistema ràdio-televisiu. Els principals actors polítics, socials i institucionals, crítics en forma diversa amb la RAI, constitueixen el «front reformador», que elabora una sèrie de línies directives per a la renovació del servei públic televisiu, formalitzades aviat en projectes de llei. Entre els punts tractats es troba la descentralització de la televisió a escala regional, el dret d'accés a les emissions nacionals i locals i el trasllat del control i la direcció de la televisió del Govern al Parlament.

— El segon element es troba lligat a la disponibilitat de nous recursos tecnològics (càmeres de televisió, vídeo-enregistradores i aparells de transmissió) que fan més accessible, en termes econòmics i professionals, la producció i la difusió de programes televisius en l'àmbit local.

Sobre la base d'aquests elements es configura la pressió política, i es posa a punt el projecte de descentralització televisiva que, després de difícils negociacions, serà integrat a la Llei núm. 103 de 1975 i donarà lloc posteriorment als centres regionals de la televisió pública.

Abans de considerar el model en el qual s'inspiren les noves estacions regionals que comencen a operar el 1979, cal recordar que contemporàniament a l'aprovació de la llei de reforma de la RAI es manifesta i pren cos a Itàlia el fenomen de les ràdios, i després el de les televisions privades locals. Aquestes, en un primer moment, operen de manera il·legal, però seran legalitzades el 1976 amb la sentència 202 de la Cort Costitucional. La legalització de l'activitat televisiva privada es refereix únicament a la dimensió local, ja que la Cort Constitucional va confirmar el monopoli televisiu públic en l'àmbit nacional. Però a la liberalització de l'activitat televisiva privada no li segueix una llei que defineixi les seves regles. El resultat és que el sector es desenvolupa i opera de manera espontània durant molt de temps. Algunes empreses més fortes o més dinàmiques aconseguiran organitzar, per mitjà de diversos mecanismes (propietat de més emissores locals, control de paquets de programes, control de la inversió publicitària, etc.), la mateixa programació sobre un nombre creixent d'emissores locals, que respecten les indicacions de la Cort Constitucional no superant l'àmbit local, però al mateix temps desenvolupen una activitat similar a la d'una xarxa que va molt més enllà de les dimensions locals. Per aquesta via, el 1980 comencen a ocupar una posició dominant les primeres xarxes televisives nacionals o quasi-nacionals, basades en la coordinació d'emissores locals que, en no poder ser interconnectades «tècnicament», no estan en disposició de transmetre programes en directe com telenotícies o esdeveniments esportius, i deixen durant molt de temps encara aquest tipus de programes en exclusiva per a la RAI. Basant-se en aquest procés l'activitat televisiva privada a Itàlia es divideix progressivament en dos sectors diferents:

a) El primer opera a nivell nacional i està en competència directa amb les xarxes televisives públiques. Després de diverses transaccions de propietat, es concentrarà en gran part, al llarg dels anys vuitanta, en mans d'un sol grup, la Fininvest, i deixarà a les altres xarxes televisives nacionals un espai de mercat marginal.

b) El segon està constituït per alguns centenars d'emissores que operen a diversos àmbits territorials de dimensió local (urbans, metropolitans, provincials, etc.) i que en alguns casos assoleixen una dimensió regional.

Les emissions regionals públiques, concebudes en la fase monopolística de la RAI, comencen a operar d'aquesta manera en una situació de mercat imprevista i caracteritzada per la presència de moltes emissores televisives privades locals.

Aquesta repartició *de facto* entre televisions privades nacionals i locals no serà reconeguda i ratificada formalment fins el 1990 amb la Llei 203 que, pel que fa a les concessions locals, com s'ha dit, ha estat aplicada, si bé de manera provisional, al principi de 1994.

4. El model dels centres regionals de la televisió pública (RAI)

La llei de reforma de la televisió pública (Llei 103 de 1975), a més de confirmar el monopoli ràdio-televisiu públic (rebutjat un any després per la Cort Constitucional, com s'ha dit, pel que fa a l'àmbit local) es caracteritza per alguns elements nous, com el paper directiu i de vigilància atribuït al Parlament (que nomena la major part del Consell d'Administració de la RAI), la descentralització creativa i productiva, l'accés públic, una nova organització del treball i un cert paper de les regions, malgrat que molt menys important del que aquestes esperaven.

La descentralització es considera un dels aspectes més importants i innovadors de la nova llei, i fou ratificada en el conveni entre l'Estat i la RAI que acompanyava la nova concessió a l'ens televisiu públic. En el conveni es demana a la RAI que constitueixi una tercera xarxa televisiva «de caràcter nacional, però apta igualment per a una utilització independent i contemporània per a emissions d'àmbit regional» (art. 17).

La llei de reforma es refereix a una dimensió televisiva pública a escala regional en dos punts específics. El primer es refereix al paper de les regions: «Cada Consell regional tria [...] un comitè regional per al servei televisiu respectiu [...] El comitè regional és l'òrgan consultiu de les regions en matèria ràdio-televisiva, formula indicacions sobre els programes televisius destinats a la difusió regional. També formula propostes al Consell d'Administració de la societat concessionària (la RAI) en relació amb programes regionals que puguin ser transmesos per les xarxes nacionals. El comitè regional regula l'accés a les emissions regionals, segons les normes de la Comissió Parlamentària» (art. 5 de la Llei 103/1975). El segon es refereix a la descentralització: « L'acte de concessió ha de vincular la societat concessionària a organitzar-se de manera idònia per [...] afavorir un desenvolupament del servei que respecti la importància i la multiplicitat de les opinions, fins i tot per mitjà de la descentralització creativa i productiva de l'empresa, i ha d'establir una relació eficaç amb la realitat del país» (art. 13 de la Llei 103/1975).

Dels documents que acompanyen la redacció de la llei sorgeix amb evidència que la creació de les emissions regionals és només un aspecte de la descentralització que es pretén aplicar a la RAI: «amb la finalitat d'aconseguir una proporció adequada de contribucions regionals i interregionals a la programació hom posa en funcio-

nament una descentralització creativa i productiva que potenciï i desenvolupi l'estructura perifèrica de la concessionària, per mitjà d'un pla de reestructuració organitzativa i tècnica i una redistribució del personal i els mitjans de la descentralització de la televisió pública» (Fabiani, 1977).

En altres paraules, la creació de la televisió regional forma part d'una operació ambiciosa i complexa que pretén reorganitzar completament l'activitat televisiva pública sobre bases descentralitzades, tot donant lloc a una capacitat creativa i productiva a l'àmbit regional dotada d'homes i mitjans, i capaç tant d'alimentar les transmissions locals com de contribuir a la programació d'àmbit nacional de les tres xarxes televisives públiques.

Es tracta d'un plantejament nou que atribueix a la dimensió televisiva regional un paper no limitat al «localisme», sinó destinat a projectar les principals contribucions informatives i culturals regionals a escala nacional. És interessant d'analitzar aquí en síntesi el projecte original de programació de la nova xarxa (*Terza Rete*), de la qual les emissions regionals formen part integrant.

4.1. La programació de la Terza Rete *(RAI 3)*

Els programes de la *Terza Rete* poden tenir un origen i una destinació regional, interregional o nacional. En particular es tracta de:

a) Programes de producció regional emesos en una regió, en un àmbit interregional (quan s'emeten també a altres regions) o en cadena per a tota la nació (quan el programa s'emet per tota la xarxa).
b) Programes de producció (o d'adquisició) central difosos sobre la xarxa nacional o en una sola regió.

En el moment del llançament de la *Terza Rete* es preveia que com a mínim un 60% de les emissions a escala nacional estiguessin constituïdes per programes realitzats a les seus regionals.

El projecte de la *Terza Rete*, que no estava encara en disposició de preveure els efectes de la competència televisiva privada sobre la duració de les emissions, es refereix a una programació estructurada en dues hores i mitja diàries de programació regional, inserida per les seus regionals al principi, al final o en qualsevol banda horària del dia, i realitzada eventualment amb la contribució o demanda prèvia de les institucions regionals i locals (en general es pensava en emissions de servei).

El model de programació comuna a totes les regions estava constituït per una obertura de les emissions a les 19 h amb un programa de caràcter cultural difós per la xarxa nacional, seguit per un noticiari de cinc minuts amb la síntesi dels fets nacionals i internacionals i vint-i-cinc minuts més d'informacions d'interès regional. Després d'això seguiria un programa sempre de caràcter cultural que duraria almenys una hora, però en el cas que contingués esdeveniments en directe podria allargar-se segons la durada d'aquests esdeveniments.

Aquest projecte de programació comptava amb el suport de les institucions regionals, que s'havien batut a favor de la descentralització de la RAI, satisfetes amb la creació d'un canal dotat amb amplis espais de programació no ocupats per una gra-

ella predefinida i que per això podria acollir les exigències i les necessitats regionals i locals.

4.2. Del projecte a la realització: dificultats i redimensionament

La integració de les estructures i de les emisions regionals dins de la xarxa nacional constitueix l'originalitat del model italià de televisió regional pública, però en la fase de realització resulta també un factor de marginació de la dimensió regional respecte a la nacional. A aquest factor s'afegeixen després d'altres que expliquen com d'un projecte original i ambiciós s'ha passat a una televisió regional pública que ha perdut progressivament el seu paper i el seu espai. Aquests elements poden ser sintetitzats així:

a) *Devaluació de les emissions regionals*: la utilització dels recursos (homes i mitjans) a escala regional tendeix a privilegiar els programes i els serveis periodístics concebuts i realitzats per a les programacions nacionals, ja que són les més prestigioses.
b) *Competència de les emissores privades*: les emissions d'àmbit regional, en el moment del seu inici, s'adrecen a un públic que ja ha descobert i s'ha acostumat a les emissores privades locals, que ofereixen una programació en part més localitzada (la ciutat o la província) i en part més orientada a l'entreteniment i a la ficció, mentre que la programació nacional en què s'insereixen els espais regionals té, des del principi, una vocació més «cultural».
c) *Crisi financera de la RAI*: els començaments de la *Terza Rete* i de la programació regional coincideixen amb l'inici d'una greu crisi financera de la RAI, deguda a l'efecte conjunt de l'erosió dels recursos reals, que creixen en proporció molt inferior a la inflació, i del creixement dels costos a causa també dels efectes de la concurrència privada sobre la quantitat i la qualitat de la seva programació nacional.
d) *Desinterès a nivell central*: aviat les emissions regionals seran considerades com un llast que penalitza la programació de la RAI i la seva capacitat competitiva davant de les televisions privades, que erosionen progressivament els seus índexs d'audiència.
e) *Desinterès a nivell regional*: les regions es declaren desil·lusionades pels resultats de la nova llei que els atribueix un paper marginal, i no exerciten la pressió exterior necessària perquè almenys la descentralització prevista per la RAI es porti a terme.

Aquest conjunt de factors creen des del començament nombroses dificultats a la *Terza Rete*, especialment a les seves emissions regionals, que patiran en el transcurs dels anys vuitanta diverses modificacions abans d'arribar a la situació actual. En el context d'un increment constant de les hores d'emissió del tercer canal, en sintonia amb el que passava, sota l'empenta d'una concurrència creixent, a totes les altres xarxes públiques i privades, nacionals i locals, les emissions regionals van ser reorganitzades en alguns espais fixos dels quals foren progressivament exclosos les iniciatives regionals autònomes. Aquests espais estaven constituïts per un telenotícies

Taula 1. Les vint-i-una seus regionals de la RAI.

Regió	Seu
Piemont	Torí
Vall d'Aosta	Aosta
Llombardia	Milà
Vèneto	Venècia
Trentino-Alto Adige (província de Bozen)	Bozen
Trentino Alto-Adige (província de Trento)	Trento
Friül-Venècia Júlia	Trieste
Ligúria	Gènova
Emília-Romanya	Bolonya
Toscana	Florència
Úmbria	Perusa
Marques	Ancona
Laci	Roma
Els Abruços	Pescara
Molise	Campobasso
Campània	Nàpols
Pulla	Bari
Basilicata	Potenza
Calàbria	Cosenza
Sicília	Palerm
Sardenya	Càller

Font: RAI.

diari de prop de vint-i-cinc minuts i tres franges d'emissions setmanals de trenta minuts aproximadament cada una, reservades a programes d'interès regional (documentals, enquestes, debats etc.) Però a la segona meitat dels anys vuitanta les emissions regionals foren ulteriorment reduïdes, i l'únic espai que ha romàs és el telenotícies regional, que al mateix temps ha esdevingut un apèndix del telenotícies nacional de la *Terza Rete*. El telenotícies regional, que en els darrers anys ha passat d'una a tres edicions diàries, ha esdevingut darrerament un punt de referència fix per a molts espectadors, i obté un bon èxit d'audiència.

Les regions amb estatut especial, que en diversos casos inclouen comunitats lingüístiques diverses (francòfones, germanòfones, eslovenes, ladines), constitueixen una excepció a aquesta situació general. La RAI, d'acord amb un pacte específic amb l'Estat, dedica espais concrets a aquestes llengües.

Hom observa que l'abast de les emissions d'àmbit regional no s'estableix per llei, sinó que depèn de tries de caràcter econòmic. Ateses les recents dificultats financeres de la RAI, i atès que la descentralització televisiva representa un 35% del pressupost de l'ens televisiu públic, la tendència, com veurem, és de modificar la situació actual.

5. L'evolució de les televisions locals privades

Com hem dit, les televisions regionals privades a Itàlia pertanyen a aquella categoria indefinida de televisions locals que pot implicar diversos àmbits territorials de difusió. Es tracta d'un fenomen que:

— S'ha manifestat per primer cop de forma continuada el 1974, malgrat que la llei no el preveu.
— Ha estat legalitzat el 1976, amb la intervenció de la Cort Constitucional, que l'ha jutjat legítim basant-se en alguns articles de la Constitució entre els quals els principals són l'article 21 (llibertat d'expressió i d'informació) i l'article 41 (llibertat d'empresa).
— S'ha desenvolupat, atesa l'absència d'una llei de regulació, segons les normes de la lliure competència, a les quals s'han afegit les dictades pels interessos dels més forts.

El resultat «natural» d'aquesta situació ha estat el creixement progressiu de formes de concentració que s'han manifestat en etapes successives:

— Al començament han afectat el control dels drets dels programes (films, telefilms, sèries, etc.) i de les inversions publicitàries.
— Posteriorment s'han estès al control de la propietat o de la gestió d'un nombre creixent d'emissores fins al punt de coordinar la seva programació per formar *de facto* xarxes televisives en condicions de cobrir moltes de les principals àrees del país i d'actuar així sobre el mercat dels programes i de la publicitat com a veritables xarxes televisives nacionals en competència amb les xarxes públiques.
— El grau de concentració final és el d'una sola empresa que controla tres xarxes televisives nacionals i la majoria absoluta dels recursos que s'inverteixen conjuntament a les televisions privades.

Aquesta dinàmica ha comportat una proliferació, que actualment totes les parts qualifiquen d'excessiva, d'emissores locals que en la major part dels casos han operat en situació de feblesa estructural pel que fa als recursos econòmics, als programes disponibles, als mitjans de producció i al personal.

L'àmbit publicitari local, poc desenvolupat *per se*, s'ha fraccionat entre un gran nombre d'emissores empeses fins i tot a pràctiques de dumping. L'escassa disponibilitat de recursos ha anul·lat en la major part dels casos la possibilitat d'accedir al mercat dels productes «de qualitat», de disposar de mitjans de producció actualitzats, de treballar amb col·laboradors professionals, etc.

En aquesta situació, moltes emissores han patit un procés de progressiva marginació i han sobreviscut en una precarietat constant; moltes altres han hagut de recórrer a formes cada cop més passives de teleproducció, de subhastes i d'activitats comercials, i han arribat fins i tot a identificar l'activitat televisiva local amb una contínua incitació a la compra de tot tipus de productes, en absència de qualsevol altre tipus de gènere televisiu.

El resultat és que només un nombre limitat d'emissores ha aconseguit assolir una dimensió d'empresa consolidada que proporcioni un servei d'interès local per als anunciants i per al públic. Atesa la mobilitat amb què el fenomen s'ha desenvolupat, no existeixen les dades necessàries per quantificar amb precisió el nombre d'emissores pertanyents a les diverses categories, però les opinions més acreditades situaven entre cent i cent cinquanta les televisions locals organitzades de manera empresarial, amb capacitat de proporcionar un servei de qualitat fins i tot en l'àmbit de les emissions d'interès local i d'assolir un equilibri econòmic sòlid.

Algunes d'aquestes han constituït circuits a partir del model de la sindicació dels Estats Units; d'altres han preferit mantenir una independència completa. En les formes més evolucionades, les televisions privades locals tenen la capacitat de proporcionar un bon nivell de programes informatius d'interès local (informació, reportatges, debats, etc.), de programes d'entreteniment en plató (música, humor, *talk-show*, etc.), d'espectacles esportius locals (futbol, bàsquet, etc.), de serveis d'informació política (emissions en directe de les reunions de les assemblees), al costat d'una programació cinematogràfica que tot i així no es troba en situació de competir amb la de les xarxes nacionals. D'altra banda és evident que a escala local manquen les condicions per produir programes de ficció de caràcer local.

Les normes per a les emissores privades locals definides a la Llei de 1990

No ha estat fins el 1990 quan el Parlament ha aprovat una llei orgànica per al sector televisiu privat, en la qual s'inclouen algunes normes específiques per a les televisions locals que han obtingut les concessions. Les més rellevants són:

a) El pla d'assignació de les freqüències ha de reservar a la radiodifusió televisiva local, en cada àrea d'emissió, el 30% dels canals en condicions de recepció sense interferències (art. 3).
b) La transmissió dels missatges publicitaris locals es reserva a les televisions locals, mentre que les xarxes nacionals només poden emetre publicitat per a tot el territori nacional (art. 8).
c) Els anuncis publicitaris a les televisions locals no poden excedir el 20% de cada hora de programació i el 15% de l'horari de programació diària (art. 8), mentre que les xarxes nacionals han de respectar límits horaris més estrictes.
d) L'administració estatal i els ens públics no territorials han de destinar a les emissores ràdio-televisives locals almenys el 25% del seu pressupost per a publicitat en mitjans de comunicació.

La situació actual

Al principi de març de 1994 el Ministeri de Correus i Telecomunicacions, un cop analitzades les sol·licituds de concessió, informà que un gran nombre d'aquestes havien estat desestimades per irregularitats de la documentació o per manca dels elements idonis, i va fer pública una llista provisional de 462 emissores autoritzades a transmetre.

D'una primera anàlisi d'aquesta llista s'extreu que les concessions fins a aquest moment han estat atorgades sense tenir gens en compte la relació entre el nombre d'emissores autoritzades a transmetre en una regió i el nombre d'habitants d'aquesta, la seva extensió geogràfica, els seus recursos econòmics o altres factors objectius que podrien ser rellevants per justificar el nombre d'emissores actives en un territori. El primer resultat és que a la «rica» Llombardia han estat autoritzades a transmetre 32 televisions locals, mentre que a cada una de les principals regions del sud, Campània (Nàpols), Pulla (Bari) i Sicília (Palerm), on la renda mitjana per càpita, el nivell

Taula 2. Les televisions locals autoritzades el 1994.

Regions	Nombre de televisions locals autoritzades
Sicília	77
Sardenya	7
Calàbria	22
Basilicata	2
Pulla	58
Campània	48
Molise	4
Els Abruços	20
Laci	44
Úmbria	5
Toscana	23
Marques	13
Emília-Romanya	22
Ligúria	10
Vèneto	29
Friül-Venècia Júlia	6
Trentino-Alto Adige	5
Llombardia	32
Piemont	33
Vall d'Aosta	2

Font: Ministeri de Comerç i Telecomunicacions.

d'ocupació i l'activitat econòmica són força més baixos, han estat autoritzades a transmetre, respectivament, 49, 58 i 77 televisions locals. Per ara (cap a la meitat de 1994) la llista provisional de les televisions locals per regió que es pot avançar (de sud a nord) és la que figura a la taula 2.

6. Situació de la televisió local: el cas de la província de Trento

Per tal d'exemplificar la situació actual de les televisions locals hem pres en consideració el cas d'una regió, el Trentino-Alto Adige, i concretament les iniciatives que es localitzen a la província de Trento, tant pel que fa a les televisions privades com a la RAI que, en aquest cas, té una seu a cada una de les dues províncies (Trento i Bozen) que conformen la regió. El bilingüisme de la província de Bozen fa necessari un desdoblament de les emissions regionals, que es fan en llengua italiana i en llengua alemanya, de manera limitada per al seu territori. Aquesta opció ofereix la possibilitat d'observar una regió «petita» pel que fa al territori i al nombre d'habitants, amb un nombre limitat d'emissores de televisió i capaç de permetre una visió de conjunt que no seria possible a les regions on operen diverses desenes d'emissores locals.

Característiques de l'emissió televisiva privada al Trentino

Les emissores de televisió a la província de Trento tenen un àrea de recepció bàsicament regional, cosa per la qual és difícil distingir entre els recursos generats al

Trentino i els generats a l'Alto Adige. Es pot estimar que aquestes emissores poden basar-se en un conjunt de recursos que assoleix, entre publicitat nacional i local, patrocinis i vendes de temps d'antena, a escala regional, els 10.000 milions de lires per any. Les emissores de televisió del Trentino que es reparteixen aquests recursos juntament amb una emissora de Bozen són quatre i entre totes presenten un ventall de situacions força variat. El fet que caracteritza la situació actual de manera més evident és l'escassedat dels recursos disponibles per al nombre de televisions en competició. Això es dedueix de la situació de crisi financera i d'inestabilitat operativa en què viuen gairebé totes les emissores. D'altra banda, les estimacions disponibles actualment per al nord d'Itàlia situen al voltant de cinc mil milions de lires el nivell d'ingressos necessari per a una televisió local si vol garantir una qualitat tècnica i de programació acceptable.

En síntesi això significa que la situació del Trentino es caracteritza per una presència de televisions privades locals excessiva (situació comuna a una gran part de les altres regions italianes) i que aquesta saturació genera un efecte negatiu sobre tot el sector. Un factor que contribuïx a fer encara més complex el panorama és que la vida de les emissores s'ha vist en general dificultada per algunes especificitats locals. Al Trentino-Alto Adige, regió essencialment alpina, per tal d'implantar i mantenir els difusors dels senyals televisius són necessàries inversions molt més elevades de les que les televisions «de plana» han d'afrontar per assolir un públic potencial de la mateixa dimensió. A més, la dimensió de la població regional és força més reduïda en relació amb la mitjana d'altres regions italianes. Finalment, hi ha alguns fets afegits que han penalitzat el desenvolupament d'algunes emissores. El cas més greu és el d'una televisió trentina que en els darrers anys ha estat objecte de contínues compra-vendes entre propietaris que tenien interessos principals d'un altre ordre (polític) o en altres sectors d'activitat, amb l'efecte de debilitar la gestió i la imatge de l'emissora i d'acumular deutes que fan força difícil l'acció de sanejament i de rellançament.

En general la situació econòmica de les televisions trentines apareix particularment difícil: tal i com es desprèn de les declaracions dels respectius responsables, tres de les quatre televisions han tancat el darrer exercici amb un balanç en passiu.

Probablement per aquesta raó no ha estat possible obtenir indicacions precises sobre balanços, facturació, costos i preus.

L'estretor del mercat ha empès les emissores trentines a un cert grau de diferenciació de l'oferta, i, en tres casos, a l'associació amb xarxes nacionals que proporcionen una part de la programació diària. Per tal de diferenciar-se, les emissores trentines han posat l'accent, en el sector de la informació, respectivament sobre:

a) Una presència extensa de la informació política, social i cultural local.
b) Una informació local més aprofundida que la que ofereixen les altres emissores i adreçada a un públic «mitjà-alt».
c) Una forta presència d'informació esportiva.
d) La informació institucional relativa a l'activitat de les assemblees electives dels principals ens locals.

La recerca de trets diferencials no es limita a la informació, sinó que es refereix també a la resta de la programació, que en dos casos es lliga a les característiques d'al-

tres dues xarxes nacionals (Cinque Stelle i Junior TV) i en un altre es lliga a una forta presència d'emissions comercials (televenda).

Per donar algunes indicacions de dimensió podem agafar el cas de l'emissora líder del mercat trentí, TVA (*Televisione delle Alpi*). Es tracta d'una emissora que opera des de fa prop de quinze anys i que ha madurat un estil propi i una certa notorietat. Compta amb uns vint-i-cinc treballadors, amb una redacció «forta» formada per cinc periodistes a temps complet.

Els recursos es deriven, en aquest ordre d'importància, de la publicitat, el patrocini i la venda de temps d'antena per a transmissions comercials autogestionades. Els principals inversors són comerços: botigues de mobles, concessionaris d'automòbils, etc. Els recursos publicitaris provenen en un 50% de la capital i l'altra meitat de la resta de la província. Per tal d'il·luminar el 80% del territori trentí amb un senyal de bona qualitat s'utilitzen 110 repetidors. La capil·laritat de la xarxa, la presència tradicional i la qualitat de la programació han donat bons resultats que, segons un estudi oficial realitzat per l'institut especialitzat Auditel, han assolit el nivell de 300.000 espectadors de mitjana diària.

Des del punt de vista de la programació, l'objectiu és de garantir un bon nivell d'informació general, deixant de banda l'esport, i cercant de desenvolupar el màxim possible, a més de la pròpia informació, la manera i la tècnica de presentar-la, com també la història i la cultura local. Un terreny privilegiat sobre el qual les xarxes públiques i privades nacionals i les emissores que arriben d'altres regions no estan en disposició de competir.

Característiques de l'emissió televisiva pública al Trentino

Al costat de les emissores televisives privades, a la província de Trento opera la RAI a través d'una seu provincial que realitza emissions televisives i radiofòniques. Es tracta d'una realitat important ja sigui en el pla tècnic, per la qualitat de les seves instal·lacions, ja sigui en el pla de la programació, especialment la de tipus informatiu. No és possible individualitzar les dades econòmiques de la seu trentina de la RAI de les del conjunt de l'empresa, però es poden analitzar alguns aspectes organitzatius de la RAI, que normalment a nivell local són fins i tot considerats els estàndards als quals les emissores privades haurien de tendir, evitant no obstant algunes «deseconomies d'escala» atribuïbles a la naturalesa pública de l'empresa.

La seu trentina de la RAI utilitza per a les pròpies transmissions franges de la programació nacional del tercer canal de televisió que a aquesta zona ha començat a emetre el 1979. Inicialment existia un únic director de la capçalera periodística regional amb seu a Roma, i les 21 seus regionals, entre les quals la de Trento, tenien cada una un redactor en cap. Més recentment els directors de capçalera han esdevingut dos: un responsable de la informació nacional de la *Terza Rete* i un responsable de la capçalera periodística regional, sempre amb seu a Roma.

La graella trentina de la RAI és la següent:

— Telenotícies diari de les 14.00 a les14.30, que l'any 1994 s'ha reduït a un terç en previsió d'una nova finestra informativa cap a les 22.30.

— Telenotícies diari a les 19.30.
— Dos programes esportius que s'emeten després del telenotícies del diumenge i el dilluns.
— Des d'aquest any, un programa local que s'emet de les 14.50 a les 15.15 del dijous.

La programació de la ràdio és la següent:

— Informatiu diari a les 7.20 pel segon canal.
— Informatiu diari a les 12.10.
— Informatiu diari a les 19.00, orientat sobretot a notícies «molt locals», ja que s'emet paral·lelament al telenotícies nacional de la *Terza Rete*.
— Recentment s'ha posat en marxa un informatiu experimental que s'emet a les 15.30, durant cinc minuts, dins d'una franja de programació nacional.
— Dos espais fixos: un de religiós i un sobre l'agricultura, emesos respectivament el dissabte i el diumenge.

En els darrers temps han estat renovats els instruments de muntatge i les càmeres. La redacció ha estat dotada amb un sistema informatitzat que permet una àmplia gamma de serveis, com l'accés a bancs de dades, la connexió en xarxa amb els diaris, etc.

La introducció d'aquests mitjans té per objectiu la millora de les condicions i els resultats del treball, des del punt de vista del temps i de l'agilitat de les funcions.

Les decisions que afecten la seu de la RAI al Trentino es prenen a Roma en el transcurs de reunions en les quals participen els responsables de totes les seus regionals. Es tracta de decisions preses a proposta dels responsables de la seu o a proposta de la seu central, i s'apliquen a totes les seus, malgrat que els temps d'aplicació tenen en compte les condicions i exigències individuals.

Normalment les decisions preses a Roma són ben acollides a la seu de Trento, malgrat que no es deixa de puntualitzar que «l'orientació de l'editor és sempre la d'estalviar, i així els mitjans sempre ens són proporcionats en quantitat limitada», segons la direcció trentina.

La producció dels programes i la gestió de les instal·lacions són activitats realitzades directament a la seu trentina, mentre que la publicitat és gestionada per estructures externes. Ocasionalment també els rodatges són contractats quan els mitjans interns estan ocupats, o en el cas d'esdeveniments imprevistos que succeeixen a zones de difícil accés i existeixen estructures privades de rodatge més properes al lloc en concret. Aquest és el cas del programa Bici & Bike, produït a Trento per a l'emissió nacional, que es realitza en part amb suport extern (muntatge).

Pel que fa als periodistes, l'USIGRAI (el sindicat dels periodistes de la RAI) ha acordat amb l'empresa que, de manera periòdica, es convoquin públicament llocs a concurs per a periodistes en pràctiques (en fase de formació). Per als periodistes professionals, en canvi, la crida és directa, malgrat que això només té lloc en el cas que sigui necessari cobrir llocs deixats per altres periodistes professionals (la plantilla es troba actualment congelada). Alguns periodistes són incorporats amb contractes temporals per a tasques específiques.

No hi ha divisions de funcions entre empleats de la televisió i de la ràdio: tècnics, programadors i periodistes són intercanviables. No es preveuen cursos de formació

obligatoris, però els periodistes poden demanar fer estades a altres seus de la RAI. Es tracta, en tot cas, d'una possibilitat poc utilitzada.

Com a totes les seus de la RAI, a Trento existeix un comitè de redacció en representació dels periodistes. El sindicat de la RAI és tradicionalment molt fort, però a la seu de Trento no hi ha hagut mai oportunitat per a grans conflictes.

Pel que fa als mitjans d'anàlisi i recerca sobre la realitat en la qual es treballa, la seu trentina recorre normalment a recerques preexistents, posades a disposició de l'empresa, si bé recentment s'han encarregat recerques sobre l'audiència local a la Universitat de Trento.

Un dels problemes que afronta generalment la RAI és el públic que no distingeix entre els programes de l'emissora pública i els altres programes televisius de les emissores privades. Al Trentino la primera televisió local ha estat la TVA (Televisione delle Alpi), i sovint el públic identifica amb aquesta emissora les altres emissions televisives locals. L'objectiu dels responsables de la RAI és mantenir el lideratge tant a la ràdio com a la televisió. Pel que fa en particular a la televisió, «la RAI es proposa com quelcom diferent respecte a les altres televisions locals. Les televisions privades poden fer moltes coses que ni tan sols no ens imaginem, però el que nosaltres fem no és comparable, tant pels mitjans que tenim com per la professionalitat que l'empresa ens confereix», segons fonts de la RAI-Trento

Els dos objectius principals de la RAI a Trento a curt termini són la introducció d'un telenotícies al vespre i la disponibilitat de les recerques sobre audiències esmentades abans. A mig termini l'objectiu és obtenir més espai per a les emissions televisives regionals, cosa que en aquest cas seria possible des del moment que hi ha freqüències de la RAI que de moment no s'utilitzen i que podrien destinar-se a potenciar la televisió regional.

7. Prospectives de la televisió regional pública

El 19 d'octubre de 1993 el president de la RAI va presentar el pla de reestructuració de l'ens televisiu públic, que conté algunes indicacions sobre les línies de transformació de la televisió pública que afecten directament la descentralització televisiva i les seus regionals de la RAI, i obren possibles espais d'intervenció de cada regió en el seu propi àmbit televisiu.

El primer passatge que ens interessa es troba al paràgraf sobre la descentralització (núm. 5.4.3.), i preveu la hipòtesi de transformar un dels tres canals de televisió públics en un consorci d'emissores interregionals. Hom especifica que es tracta d'una orientació formulada per la Comissió Parlamentària de Vigilància, i que la Conferència dels Presidents de les Regions ha avançat demandes vehements en aquest sentit, «acompanyades fins i tot de disponibilitat de recursos».

Al document hom especifica que «per descentralització s'entén tant una gradual però programada expansió de la difusió a nivell local, com sobretot una deslocalització dels centres de creació i de producció allà on existeixen les estructures i les condicions de l'entorn perquè es puguin produir programes que, tot reflectint la sensibilitat local, presentin un fort interès nacional».

Un segon passatge interessant es troba al paràgraf relatiu a la reestructuració de les

seus regionals (núm. 7.7.): «cal aconseguir, amb els recursos, produir més informació local, serveis a la comunitat i, amb la convenient gradualitat, altres programes que es puguin col·locar de manera competitiva a les programacions de difusió local i nacional».

La hipòtesi de transformar un dels tres canals televisius públics en un consorci d'emissores interregionals es reprèn aquí, tot especificant que: «caldria preveure la convergència de subjectes jurídics que representin diversos interessos locals entorn de la RAI, per tal de donar lloc a sòlides emissores regionals o interregionals. La presència de socis locals, públics i privats, podria constituir el catalitzador per aportar a les seus descentralitzades objectius més ambiciosos».

El pla de reestructuració de la RAI, amb l'esmentada transformació d'un dels tres canals públics en un consorci d'emissores regionals, sembla que vulgui fer coincidir dues exigències:

a) Alleugerir les despeses de la RAI tot reduint els costos de les seus regionals, que avui representen el 35% dels costos totals de l'empresa.
b) Acollir les demandes «institucionals» adreçades a una major descentralització, i assumir així una funció atribuïda tradicionalment al servei públic.

El nou canal estaria organitzat com a consorci d'emissores regionals o interregionals gestionades per noves societats regionals en les quals haurien de participar, a més de la RAI, altres socis locals públics i privats.

Les seus regionals de la RAI, que s'arrisquen ara a ser eliminades en algunes regions i fortament redimensionades en d'altres, serien atribuïdes com a contribució de la RAI a aquestes noves societats regionals, i se n'augmentaria la producció tot ampliant-ne l'activitat (informació local, serveis a la comunitat, produccions per als canals nacionals); les seves plantilles serien congelades, si no reduïdes.

A més, la presència de socis privats locals podria aportar un major sentit de la iniciativa a l'empresa, i la dels socis públics una consecució del «servei» més directa i apropiada. El risc de les noves empreses televisives regionals es trobaria compartit amb altres socis locals.

El nou panorama avançat per la RAI apel·la directament a les regions, algunes de les quals ja han pres en consideració les possibilitats que aquest els ofereix. Les oportunitats d'intervenció de les regions depenen de la possibilitat d'utilitzar el mitjà televisiu d'abast local amb efectes positius en la relació cost/eficàcia d'aguns serveis (p. e. informació especialitzada al sector de l'agricultura, del turisme, de la prevenció sanitària, de l'educació i la formació a distància, del dret a estudiar, de la promoció i la difusió cultural, etc.). A més, cal considerar la possibilitat d'una intervenció regional directa a la nova societat televisiva regional per tal de garantir una participació política i cultural equilibrada. D'una banda, totes les regions tenen la necessitat de constituir un espai accessible i «visible» per a la comunicació política local en el qual les diverses institucions públiques, les organitzacions polítiques, les forces econòmiques i socials i les expressions culturals puguin confrontar-se lliurement i amb una certa sistematicitat. De l'altra, cal remarcar que el nou sistema electoral majoritari, ja aplicat a les darreres eleccions polítiques nacionals (1994), probablement serà adoptat en un futur també per a les eleccions regionals i locals. En aquesta hipòtesi el rol dels mitjans de comunicació serà força més important que no pas abans, i

una presència institucional directa podria garantir l'equilibri i la imparcialitat de la televisió pública regional, més que no pas eventuals aliances accionarials entre la RAI i els inversors privats locals.

(Traducció: Bernat López)

Bibliografia

BARTOLOMEI, A.; BERNABEI, P. (1982): *L'emittenza privada dal 1956 a oggi*. Torí: Eri-Edizioni RAI.

BONOMO, B. (1990): *I circuiti nazionali*. Milà: Edizioni rivista de Giurisprudenza Amministrativa.

DEBBIO, P. del (1992): *Il mercante a l'inquisitore*. Milà: Il Sole 24 Ore.

FABIANI, F. (1977): *Relazione sulla terza rete tv*. Roma: RAI.

FOSSAS, E. (1990): *Regions i sector cultural a Europa. Estudi comparat*. Barcelona: Institut d'Estudis Autonòmics.

RICHERI, G.; GRANDI, G. (1976), *Le televisioni in Europa, tv via etere, tv via cavo, videogruppi*. Milà: Feltrinelli.

RICHERI, G. (1989): *L'assetto delle televisioni locali in Piemonte*. Milà: Makno media (ciclostilat).

— (1993a): *Analisi dei bacini d'utenza televisiva in Lombardia*. Milà: Makno Media (ciclostilat).

— (1993b): *L'economia della televisione in Trentino Alto Adige*. Trento: Università di Trento (ciclostilat).

SARLI, A. (1994): *Guida alla emitenza televisiva privata*. Milà: Gruppo Editoriale GCE.

ZACCARIA, R. (ed.) (1984): *RAI, la televisione che cambia*. Torí: Eidzioni Sei.

Nota biogràfica

Giuseppe Richeri és professor de Teoria i Tècnica de la Comunicació a l'Institut Politècnic de Milà, i acumula una àmplia experiència internacional en l'àmbit de la recerca i la consultoria, adquirida al llarg de la seva activitat a diverses institucions, com la UNESCO, el Consell d'Europa, la Comunitat Europea, el Nippon Hoso Kiokai, l'International Institute of Communication, FUNDESCO i el Centre National d'Études de Télécommunications. Va ser professor durant el curs 1983-1984 a l'École Nationale d'Administration de París; durant el curs 1993-1994 ha ocupat la càtedra UNESCO a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona. És autor de diversos llibres, entre els quals: *La tv che conta* (Bolònia: Baskerville, 1993), *Los satélites de televisión en Europa* (Madrid: FUNDESCO, 1988), *L'altro mondo quotidiano* (Torí: Edizioni Eri, 1986, juntament amb C. Lasagni), *L'universo telematico* (Bari: DeDonato, 1982), *La radio, origine, storia, modelli* (Milà: Mondadori, 1980, juntament amb D. Dolgio).